

**EDIFICAREA STATALĂ, COLIZIA CONSITUȚIONALĂ A MOLDOVEI
ȘI DIALOGUL „JEAN MONNET”
(studiu de caz și lege ferenda)**

Valeriu KUCIUK

Doctor în drept, lector universitar

Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova, Republica Moldova

e-mail: vkuchiuk@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-5903-2651>

Motto:

*„Moldova nu este a mea, nu este a voastră,
este a urmașilor noștri, a urmașilor urmașilor noștri, în veacul vecilor”*

Ștefan cel Mare

Unele prevederi ale Constituției Republicii Moldova conțin dispoziții care, fiind aplicate, conduc la pierderea suveranității, independenței, neutralității și integrității statului moldovenesc, care în asemenea caz este sortit lichidării. Cercetarea acestui aspect deosebit de important pentru cetățeni și pentru societatea moldovenească conduce la concluzia privind oportunitatea imperativă a modificării Constituției în vederea stabilirii unor limite clare de revizuire, care să asigure existența eternă a statului moldovenesc, prin asigurarea supremației Constituției și prin edificarea statalității Moldovei într-un câmp constituțional clar și previzibil. În rezultatul investigației, sunt înaintate propuneri privind necesitatea desfășurării dialogului „Jean Monnet”, fiind propus și un proiect de lege privind modificarea art. 142 din Constituția Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: *supremația Constituției, edificare statală, colizie constituțională, limitele revizuirii, dialogul „Jean Monnet”.*

**STATE BUILDING, THE CONSTITUTIONAL COLLISION OF MOLDOVA
AND THE DIALOGUE “JEAN MONNET”
(case study and lex ferenda)**

Some regulations of the Constitution of the Republic of Moldova contain provisions which being applied can lead to the loss of sovereignty, independence, neutrality and integrity of the Moldovan state, which in such a case is doomed to liquidation. The research of this aspect which is very important for the citizens and for the Moldovan society, leads to the conclusion regarding the imperative opportunity to amend the Constitution in order to establish clear limits of revision, and to ensure the eternal existence of the Moldovan state, by ensuring the supremacy of the Constitution and by edifying the statehood of the Republic of Moldova in a clear and predictable constitutional field. As a result of the research, proposals are submitted regarding the need for the “Jean Monnet” dialogue, being also proposed a draft law on amending the art. 142 of the Constitution of the Republic of Moldova.

Keywords: *supremacy of the Constitution, edification of a state, constitutional collision, limits of revision, the dialogue „Jean Monnet”.*

CONSTRUCTION DE L'ÉTAT, COLLISION CONSTITUTIONNELLE DE MOLDOVA ET DIALOGUE «JEAN MONNET» (étude de cas et loi de ferend)

Certaines stipulations de la Constitution de la République de Moldova contiennent des dispositions, appliquées, conduisent à la perte de la souveraineté, l'indépendance, la neutralité et l'intégrité de l'État Moldave, qui, dans ce cas, est condamnée à la liquidation. La recherche sur cet aspect est particulièrement importante pour les citoyens et pour la République de Moldova et conduit à une conclusion sur l'opportunité de l'impératif de modifier la Constitution en vue d'établir des lignes de contrôle claires pour assurer l'existence éternelle de la République de Moldova, en assurant la suprématie de la Constitution, en construisant l'état de la Moldova dans le domaine constitutionnel clair et prévisible. À la suite de la recherche, des propositions sont présentées sur la nécessité de mener le dialogue "Jean Monnet" et aussi un projet de loi sur la modification de l'article 142 de la Constitution de la République de Moldova.

Mots-clés: *suprématie de la Constitution, construction de l'état, collision constitutionnelle, limites de la révision, dialogue "Jean Monnet".*

ГОСУДАРСТВЕННОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО, КОНСТИТУЦИОННАЯ КОЛЛИЗИЯ МОЛДОВЫ И ДИАЛОГ «ЖАН МОННЕ» (практический пример de lege ferenda)

Некоторые положения Конституции Республики Молдова содержат постулаты, применение которых может привести к утрате суверенитета, независимости, нейтралитета и территориальной целостности молдавского государства. Следовательно, государство может быть обречено на ликвидацию. Исследование этого очень важного для граждан и для молдавского общества аспекта приводит нас к выводу о настоящей необходимости внесения поправок в Конституцию, чтобы установить четкие пределы ее пересмотра для вечного существования молдавского государства, путем обеспечения верховенства Конституции и государственного строительства Молдовы в четком и предсказуемом конституционном поле. В результате исследования были выдвинуты предложения относительно необходимости диалога «Жан Монне», а также был предложен законопроект о внесении изменений в статью 142 Конституции Республики Молдова.

Ключевые слова: *верховенство Конституции, государственное строительство, конституционная коллизия, пределы пересмотра, диалог «Жан Монне».*

Introducere

Problema cercetată este reglementarea constituțională a limitelor revizuirii Constituției și a prevederilor constituționale privind suveranitatea, independența, neutralitatea și integritatea statului.

Metodele de cercetare utilizate sunt în conformitate cu cerințele metodologice pentru cercetarea juridică: studiul de caz, observația juridică, analiza sistemică, analiza comparată, descrierea și generalizarea, alte metode contemporane (*Anexa nr.1*).

Noutatea investigației realizate în raport cu abordările doctrinare existente, este:

- Deducerea argumentată factologic și juridic

a oportunității imperative de revizuire a art.142 al Constituției Republicii Moldova;

- Prezentarea proiectului de lege-ferenda.

Lucrarea e dedicată celor trei piloni pe care este și în opinia noastră ar trebui să fie statuată justiția constituțională:

1. Supremația Constituției și, cu acest scop, susținerea edificării statale în spiritul statului de drept și a protecției drepturilor omului.

2. Constatarea și eliminarea coliziilor constituționale ale Republicii Moldova cu referire la limitele nelimitate a revizuirii Constituției RM.

3. Demararea dialogului necesar întru colaborarea

ramurilor puterii de stat, între autoritatea de jurisdicție constituțională și comunitatea specialiștilor în domeniul dreptului, dar și între comunitatea specialiștilor în domeniul dreptului și exponenții autorităților publice centrale. Altfel spus, desfășurarea dialogului „Jean Monnet”.

Privind edificarea statului de drept în Republica Moldova

Ab inițio, statul¹ moldovenesc (Republica Moldova, prescurtat Moldova²), este, precum se afirmă și în mai multe hotărâri ale autorităților publice³, continuarea politico-juridică a procesului multiseclar de statalitate continuă a poporului moldovenesc, proces la care și-a adus contribuția și Biserica ortodoxă din Moldova. Or, „moldovenii – naționalitatea fondatoare a statului – împreună cu reprezentanții altor etnii – ucrainenii, rușii, găgăuzii, bulgarii, evreii, românii, belorușii, țigani (romii), polonezii și alții – constituie poporul Moldovei, pentru care Republica Moldova este patria lor comună”⁴.

¹ STAT, *state*, (Jur.) Instituție suprastructurală, instrument principal de organizare politică și administrativă prin intermediul căruia se exercită funcționalitatea sistemului social și sunt reglementate relațiile dintre oameni; teritoriul și populația asupra cărora își exercită autoritatea această organizație; țară.

² ... Cu voia lui Dumnezeu începutu-s-a țara Moldovei în vâleatul 1359.” Această consemnare din Letopisețul/ anonim (de la Bistrița) a/ Țării Moldovei prima Istorie a Moldovei scrisă la curtea lui Ștefan cel Mare, fiind preluată de vestitele letopisețe moldovenești - creații istorice de prestigiu european - a înrădăcinat tradiția de a socoti anul 1359 drept prima creștătură pe răbojul Statului Moldovenesc. Așadar, începând cu 1917, realitatea național-statală cu numele Moldova redevine o constantă politico-juridică a relațiilor interstatale, a circuitului politic internațional. La 1 ianuarie 1990, Republica Moldova ca stat suveran și independent a fost recunoscută de ONU, devenind membru plenipotențiar, cu drepturi egale, al unor prestigioase și influente organisme internaționale”. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=20754&lang=ro

³ HOTĂRÂRE Nr. 29 din 13-02-2004 cu privire la aniversarea a 645-a a Statului Moldova. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=20754&lang=ro

⁴ Legea Nr. 546 din 19-12-2003 privind aprobarea Concepției politicii naționale a Republicii Moldova. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=12366&lang=ro

Potrivit articolului 1 alin. (3) din Constituție, Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate.

Întru dezvoltarea conceptului statului de drept, articolul 2 alin. (1) din Legea Supremă prevede că suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție.

În Hotărârea nr. 8 din 19 iunie 2012 privind interpretarea articolelor 68 alin.(1), (2) și 69 alin. (2) din Constituție, Curtea Constituțională a statuat că: „17. *În condițiile statului de drept, puterea politică aparține poporului. Dacă primele două elemente definitorii ale statului – teritoriul și populația – au un caracter obiectiv-material, cel de-al treilea element esențial – suveranitatea națională – are un caracter subiectiv-volițional și înseamnă că dreptul de comandă aparține poporului. ... Dacă în cazul referendumului suntem în prezența unei forme de guvernare directă de către popor, în cazul exercitării suveranității naționale prin organele reprezentative putem vorbi de o guvernare indirectă, sau reprezentativă, a poporului, ceea ce înseamnă că poporul transmite dreptul de comandament unor puteri delegate, care sunt puterea legislativă, puterea executivă și puterea judecătorească.*”

De asemenea, prin Hotărârea nr. 8 din 19 iunie 2012, Curtea Constituțională a reiterat următoarele: „*În condițiile statului de drept, puterea politică aparține poporului. Dacă primele două elemente definitorii ale statului – teritoriul și populația – au un caracter obiectiv-material, cel de-al treilea element esențial – suveranitatea națională – are un caracter subiectiv-volițional și înseamnă că dreptul de comandă aparține poporului.*”

În sensul articolului 2 din Constituție, o democrație veritabilă poate fi constituită numai de către popor,

prin exercitarea suveranității naționale în mod direct ori prin intermediul reprezentanților săi, aleși în cadrul unui scrutin democratic. În acest sens, prin Hotărârea nr. 16 din 29 martie 2001, Curtea Constituțională a menționat următoarele: „*Suveranitatea națională înseamnă, potrivit Constituției, puterea absolută și perpetuă a poporului, pe care acesta o exercită prin organele reprezentative ale puterii de stat, al cărei titular suveran este. În acest sens, suveranitatea națională este inalienabilă, întrucât ceea ce se transmite organelor reprezentative este doar exercițiul acesteia. Exercițiul suveranității în mod direct de către popor se realizează prin participarea lui la referendumuri și alegeri, precum și prin luarea unor decizii de către acesta în mod direct.*”

De asemenea, Comisia de la Veneția, în Codul de bună conduită în materie electorală, adoptat în cadrul celei de-a 52 sesiuni (Veneția, 18-19 octombrie 2002), a relevat următoarele: „*Democrația este, la fel ca și drepturile omului și supremația dreptului, unul din cei trei piloni ai patrimoniului constituțional european, precum și a Consiliului Europei.*”

În contextul sus expus, potrivit Hotărârii Curții Constituționale nr.4 din 22 aprilie 2013, „principiul statului de drept, fiind consacrat în preambulul Constituției, vizează Constituția în integralitatea sa”. Or, conform Raportului Comisiei de la Veneția privind statul de drept⁵, dezvoltând esența principiului statului de drept, acesta presupune asigurarea legalității, securității juridice, interzicerea arbitrarului, accesul la justiție în fața instanțelor judecătorești independente și imparțiale, inclusiv controlul judiciar al actelor administrative, respectarea drepturilor omului, nediscriminarea și egalitatea în fața legii. În acest sens, respectarea principiului legalității în activitatea puterilor în stat reprezintă, indiscutabil, un element al statului de drept.

⁵ Raportul Comisiei de la Veneția privind statul de drept, CDL-AD(2011)003rev, Strasbourg, 4 aprilie 2011, paragraful 41.

Privind cedarea suveranității Republicii Moldova

Constituția combină regimul juridic al democrației reprezentative, care presupune delegarea exercițiului suveranității unui organ reprezentativ suprem – Parlamentul, cu manifestarea directă a puterii de stat de către popor prin referendum – democrația directă. Dacă în prima ipoteză poporul participă la exercitarea puterii de stat prin desemnarea unor reprezentanți, care, pe durata mandatului acordat, sunt factori de decizie în numele și pentru întregul popor, în cea de-a doua ipoteză, deținătorul puterii de stat exercită suveranitatea în mod direct, printr-o modalitate eficientă și clară de consultare a voinței populare cu privire la probleme esențiale pentru întreaga societate. Și așa cum articolul 75 alin. (1) din Constituția Republicii Moldova stabilește că cele mai importante probleme ale societății și ale statului sunt supuse referendumului, Curtea a reținut în jurisprudența sa⁶ că cetățenii și Președintele Republicii Moldova au prerogativa inițierii oricărui tip de referendum republican în conformitate cu articolele 2 alin. (1), 38 alin. (1), 39 alin. (1), 75 alin. (1) și 88 lit. f) din Constituție, care stabilesc principiul suveranității poporului și dreptul poporului de a soluționa prin referendum, cele mai importante probleme din viața societății și a statului⁷.

Totuși, ulterior⁸ Curtea și-a revizuit poziția și a conchis (în opinia noastră absolut neîntemeiat) că Președintele Republicii Moldova poate iniția doar referendumuri consultative și a declarat neconstituționale prevederile Codului electoral potrivit cărora subiectele menționate la articolul 155 din Codul electoral, inclusiv Președintele Republicii Moldova, puteau iniția orice tip de referendum.

Având în vedere prevederile articolului 72 alin. (3) lit. b) din Constituție, Curtea a subliniat că ține

⁶ Hotărârea nr. 15 din 11 aprilie 2000.

⁷ Așa statuează Curtea Constituțională în HCC nr.23 din 02 octombrie 2018.

⁸ Hotărârea nr. 24 din 27 iulie 2017.

de competența Parlamentului să reglementeze în mod clar procedura inițierii referendumurilor de către cetățeni, precum și efectele referendumului (ceia ce pare a fi dubios în considerațiunea noastră).

În acest context, Curtea și-a revizuit Hotărârea nr. 15 din 11 aprilie 2000 în care a menționat că Parlamentul nu are prerogativa adoptării unei hotărâri privind respingerea propunerii referitoare la desfășurarea referendumului în cazul în care aceasta este formulată de cetățeni⁹.

În sensul expus până acum, putem deduce clar poziția Curții că suveranitatea aparține poporului, și respectiv poporul poate să o cedeze.

În acest sens, foarte ilustrativ ne apare HCC (Hotărârea Curții Constituționale – n.a.) Nr.24 din 09 octombrie 2014 pentru controlul constituționalității Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte, și a Legii nr.112 din 2 iulie 2014 pentru ratificarea Acordului de Asociere RM – UE. Și totodată, în acest context este binevenit studiul de caz și analiza juridică.

Deci, în această Hotărâre, Curtea urma să stabilească corelația dintre normele legislative și textul Constituției, ținând cont de principiul supremației acesteia.

Constatând că la 12 ianuarie 2010, Republica Moldova și Uniunea Europeană s-au angajat în negocierea Acordului de Asociere, care a culminat cu semnarea la 28 iunie 2014 a Acordului de asociere cu Uniunea Europeană, Curtea a apreciat că aceste progrese au reprezentat o realizare majoră în procesul de modernizare politică și economică a Republicii Moldova, a afirmării țării noastre în calitate de stat democratic și au propulsat țara noastră la rangul de exemplu în cadrul Parteneriatului Estic¹⁰. În continuare, în p.85.

⁹ a se vedea, mutatis mutandis, HCC nr. 13 din 14 mai 2018, § 23.

¹⁰ Această apreciere, în opinia noastră, nu ține de competența

Curtea menționează că suveranitatea exprimă dreptul exclusiv și inalienabil al statului de a-și stabili și realiza de sine stătător politica sa internă și externă, de a-și exercita funcțiile, de a realiza măsurile practice de organizare a vieții sociale interne și a relațiilor sale externe pe baza respectării suveranității altor state, a principiilor și normelor de drept internațional acceptate prin acordul său de voință. Curtea a relevat că suveranitatea, fiind un atribut al statului, în relațiile cu alte state, este strâns legată de independență. Aici Curtea face trimitere la o speță a Curții Permanente de Arbitraj care statuează: „*Suveranitatea în relațiile dintre state înseamnă independență. Independența în legătură cu un teritoriu este dreptul de a exercita asupra acestuia funcțiile statului, cu excluderea (drepturilor) oricărui alt stat. Pornind de la independență, ca condiție a suveranității, aceasta din urmă, odată recunoscută, devine garant al celei dintâi*”¹¹.

Totodată, Curtea a relevat că pe plan internațional nu poate exista o suveranitate absolută, întrucât statul național este un element în sistemul internațional. Suveranitatea constituțională a Republicii Moldova nu denotă funcționarea în vid a statului, ci se manifestă pe plan extern prin stabilirea unor raporturi de colaborare cu alte state și entități internaționale.

De aceea, Curtea a reținut că înțelegerea suveranității ca o putere absolută și nerestricționată ar echivala cu izolarea unui stat pe plan internațional. Iar delegarea anumitor competențe unor organizații internaționale, guvernate prin forța legilor, nu condiționează pierderea elementelor tradiționale constitutive ale statului. Transferul unor competențe ale statului, transfer care decurge din libera voință a statului suveran și care permite exercitarea competențelor în continuare cu participarea statului suveran, într-o manieră con-

Curții, nu este o problemă de drept, dar ține exclusiv de oportunitatea politică.

¹¹ Decizia Curții Permanente de Arbitraj de la Haga în cauza Island of Palmas, Statele Unite ale Americii și Olanda, din 4 aprilie 1928.

venită dinainte și susceptibilă de control, nu este o slăbire conceptuală a suveranității statului, dar poate, a contrario, să conducă la consolidarea sa în cadrul acțiunilor comune integrate.

Totodată, Curtea reține că, potrivit art.2 alin. (1) din Constituție, suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție. Întru dezvoltarea principiului suveranității naționale, art. 60 alin. (1) și art. 61 alin. (1) din Constituție stipulează că Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova și unica autoritate legislativă a statului, ce este ales prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat. De aceea, Curtea a reținut că ratificarea de către Parlamentul Republicii Moldova, prin Legea nr. 112 din 2 iulie 2014, a Acordului de Asociere confirmă decizia suverană a poporului Republicii Moldova de a se apropia de valorile europene.

Prin urmare, Curtea a constatat că Parlamentul, în deplină concordanță cu normele constituționale și legale existente, a fost în drept să adopte actul legislativ supus controlului constituționalității - Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană care este un tratat internațional între Uniunea Europeană (UE) și Republica Moldova. De aceea, semnarea, ratificarea și intrarea în vigoare a Acordului de Asociere cu UE nu trebuie să pună în discuție supremația Constituției asupra întregului sistem juridic în domeniul suveranității Republicii Moldova.

Totodată, conform buchiei și spiritului Constituției, ne întrebăm dacă este oare constituțională cedarea acestei suveranități practic altui organism statal (uniune de state), prin ratificarea de Parlament a tratatului internațional încheiat de Guvern? Aceasta deoarece:

- Constituția reprezintă cadrul juridic fundamental, după conținutul său normativ, dar și cadrul juridic suprem, după forța sa juridică, pentru organizarea și funcționarea statului și societății democratice;

- potrivit art. 1 din Constituție, Republica Moldova este un stat suveran și independent, unitar și indivizibil, unde conform art.2 suveranitatea aparține poporului;

- dacă, conform prevederilor art.142 alin.(1) din Constituție, „*Dispozițiile privind caracterul suveran, independent și unitar al statului, precum și cele referitoare la neutralitatea permanentă a statului, pot fi revizuite numai cu aprobarea lor prin referendum, cu votul majorității cetățenilor înscriși în listele electorale*”.

Or, fiind proclamate în Constituție, elemente definitorii ale statului nu pot fi suprimate, cum nu poate fi suprimată supremația Constituției, cum nu pot fi suprimate principiile constituționale ale statului de drept, ale limitelor competențelor delegate, etc. etc.

Constituția țării reprezintă cadrul juridic fundamental, după conținutul său normativ, dar și cadrul juridic suprem, după forța sa juridică, pentru organizarea și funcționarea statului și societății democratice, consacrand cele mai importante valori umane. Pornind de la art.2 alin. (1) din Constituție, suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție.

Și odată ce Constituția prevede expres limitele revizuirii ei, principiul suveranității naționale este grav încălcat atunci când Curtea interpretează în sensul art. 60 alin. (1) și art. 61 alin. (1) din Constituție, că Parlamentul ca organ reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova și unica autoritate legislativă a statului ce este ales prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat, este exponentul suveranității naționale care poate decide inclusiv aspectele care țin de cedarea suveranității poporului.

În așa caz am putea să ne întrebăm, oare și Președintele Republicii Moldova, care este ales prin votul universal, egal, direct, secret și liber exprimat al cetățenilor, de asemenea este exponentul suvera-

nității naționale? De asemenea poate decide cedarea suveranității sau a unei părți din ea?

Astfel, suntem în prezența unei decizii anticonstituționale a Curții, care încalcă flagrant prevederile art. 142, și de aceea în opinia noastră nu este legală, or potrivit art.7 a Constituției RM, „nici o lege și nici un alt act juridic care contravine prevederilor Constituției nu are putere juridică”. Și punctum!

Privind neutralitatea Republicii Moldova

Același studiu de caz îl facem, analizând și HCC nr.14 din 02 mai 2017 privind interpretarea articolului 11 din Constituție (neutralitatea permanentă), care de asemenea ne pune în fața întrebării: care este valabilitatea neaplicării art.142 alin.(1) din Constituție, care spune că revizuirea neutralității se face prin referendum. Or, după interpretarea făcută de Curte, Republica Moldova de fapt și-a revizuit statutul său de stat neutru.

Așa precum constată și Curtea în hotărârea nr.14/2017, neutralitatea este un concept complex în dreptul internațional, care înseamnă, că un astfel de stat nu participă la războaie între alte state, fiind regăsit parțial în două convenții semnate la 18 octombrie 1907 la cea de-a doua Conferință de Pace de la Haga, și anume:

a) a 5 (cincea) Convenție cu privire la drepturile și îndatoririle puterilor și persoanelor neutre în caz de război terestru;

b) a 13 (treisprezecea) Convenție privind drepturile și îndatoririle puterilor neutre în războiul maritim.

Menționăm că dreptul neutralității conferă un anumit număr de drepturi unui stat neutru. Așa de exemplu, interzice orice atac pe teritoriul statului neutru de către beligeranți sau trecerea oricăror trupe, muniții sau provizii pe teritoriul său în interesul beligeranților. De asemenea, statul neutru are dreptul la libera circulație a bunurilor sale economice, iar resortisanții săi sunt liberi să tranzacționeze pe uscat și pe mare cu orice alt stat, indiferent dacă este beligerant sau nu.

Totodată, dreptul neutralității impune și anumite obligații statului neutru, precum:

- nu se permite participarea la conflictele armate sau acordarea ajutorului careva părți beligerante cu trupe sau arme (am putea să ne amintim livrările realizate Armeniei în anul 2011 de către Moldova în cadrul conflictului din Carabahul de Munte, dar și nu numai¹²).

- este interzisă punerea teritoriului său la dispoziția beligeranților în scopuri militare, indiferent dacă se instalează baze operaționale, se deplasează trupe prin el sau chiar, în prezent, să îl survoleze. Statul neutru este obligat să asigure inviolabilitatea teritoriului său cu o armată echipată corespunzător.

Curtea, în opinia noastră, deplasat apreciază că „neutralitatea nu este o instituție care determină conduita generală a politicii externe... singurul principiu neschimbător inerent neutralității este neparticiparea unui stat la conflictele armate între alte state”.

Or, dacă acceptăm concomitent că drepturile statului neutru se rezumă la dreptul la independență, suveranitate și integritate teritorială, acceptând totodată ca statul neutru să facă parte din alianțe militare (fie ele declarate defensive), sau motivându-se că participarea statului neutru la asemenea alianțe este o formă a garanției securității sale și a inviolabilității teritoriale, o astfel de poziție este confuză din punct de vedere juridic, este contradictorie generând efecte cu colizii juridice.

În opinia noastră, esența statului neutru nu poate fi lipsa neutralității, mascată prin diverse modalități – acțiuni dar și acte ale autorităților publice ale RM gen HCC nr.14/2017 – care conduc sistemic la surparea și lipsa de credibilitate în spațiul internațional, și ar fi

¹² Neclarități în afacerea cu armanent între Republica Moldova și Armenia <https://point.md/ru/novosti/obschestvo/neclaritai-in-afacerea-cu-armanent-intre-republica-moldova-i-armenia>. Parlamentul a constatat că vânzarea de armanent în Armenia și Ucraina vânzarea a fost efectuată cu încălcări și în condiții dubioase. <http://moldnews.md/rom/news/46680>

totodată și o explicație a motivelor de nerecunoaștere de către alte state a calității de stat neutru a Republicii Moldova.

Din acest punct de vedere, argumentele Curții precum că „*de-a lungul istoriei, neutralitatea nu a fost niciodată o instituție rigidă, fixă și neschimbată, nici în ceea ce privește conținutul său, nici durata sa*”, sunt nedemne de o instituție de jurisdicție constituțională care face aprecieri de oportunitate și nu de constituționalitate, fiindcă camuflarea agresivității, părtinirii sau/și militarizării statului prin declarații de neutralitate, nu pot duce în eroare pe nimeni, fiindcă se apreciază în complex toată politică externă și de securitate promovată de stat. De aceea considerațiunile Curții că neutralitatea nu poate fi înțeleasă „*ca un statut care justifică inacțiunea și neimplicarea*”, fiind apreciată neimplicarea și inacțiunea în domeniul militar - ca „*o poziție de pasivitate și izolare*”.

Curtea Constituțională, neglijând rolul său de garant al Constituției, prin HCC nr.14/2017 promovează ideea, că pentru Republica Moldova „*sunt necesare acțiuni de cooperare internațională, mai ales acțiuni comune la nivel european, la nivel de măsuri de apărare preventivă în timp de pace*”. Prin astfel de aprecieri, în opinia noastră, Curtea devine instigatoare la acțiuni militare în domeniul politicii externe, de implicare în alianțe militare „defensive”, de implicare în conflicte militare regionale, etc.

De asemenea, Curtea proclamă că „*sarcina principală a unei politici de securitate este eliminarea cauzelor structurale ale conflictelor violente potențiale, unde instrumentele concrete pentru evitarea conflictelor pot fi printre altele: diplomația preventivă, ... dar și amenințarea cu sancțiunile*”.

În opinia noastră, Constatarea Curții precum că amenințarea cu sancțiuni face parte din arsenalul unui stat neutru, nu poate fi acceptată în calitate de judecată de valoare a unei autorități de jurisdicție constituțională.

Totodată, Curtea declară că „*neutralitatea modernă nu exclude cooperarea cu membrii alianțelor sau cu alianțele militare în scopul consolidării capacității de apărare a Republicii Moldova, atâta timp cât aceștia pot să convină asupra problemelor-cheie*”.

În special, textul hotărârii CCM nr.14/2017 abundă cu aprecieri că neutralitatea Republicii Moldova este strâns legată de contextul ocupației militare a zonei de est de către Rusia, statuând eronat că anume aceasta este motivul și factorul determinant în proclamarea neutralității Moldovei în Constituție. Curtea a concluzionat greșit și fără temeiuri juridice, că „*neutralitatea nu a fost niciodată un scop în sine, ci mai degrabă un instrument, .. care să permită Republicii Moldova să-și atingă adevăratele obiective, printre care se numără retragerea trupelor străine de pe teritoriul său...*”.

O astfel de apreciere a neutralității unui stat este de negăsit în literatura de specialitate, însă dacă ar fi să acceptăm punctul de vedere al Curții, aceasta ar însemna că neutralitatea Republicii Moldova este o pseudo stare, un fals constituțional, un obiectiv declarat constituțional de către Moldova pentru a camufla intențiile adevărate militare ale statului moldovenesc. Mai mare lovitură în neutralitatea constituțională a Republicii Moldova nici că se putea de imaginat, în special de la acea structură de stat care este proclamată drept garant al Constituției țării.

Or, esența articolului 11 din Constituție este una – poporul moldovenesc nu dorește război și conflicte militare, autodistanțându-se de activități și alianțe militare. Neutralitatea permanentă a țării, pentru a fi recunoscută de opinia internațională, ar însemna neangajarea statului neutru în oricare acțiuni și alianțe militare, atât în prezent, cât și în viitor, fiindcă angajarea în parteneriate militare declarate „*pentru pace*”¹³, sau implicarea în acțiuni militare de gen

¹³ Programul PpP, inițiativă deosebit de oportună și importantă pentru securitatea europeană, în special pentru țările Europei

similar „întru menținerea păcii”¹⁴ – pe timp de pace, conduce de fapt, la nulizarea absolută a neutralității autoproclamate de Moldova.

Poate anume de aceasta, că Republica Moldova a avut o politică incertă, uneori fariseică, de neutralitate, participând în diverse alianțe militare bilaterale și multilaterale, în special cu blocul NATO, nici un stat până în prezent nu a recunoscut neutralitatea Republicii Moldova, precum nimeni nici odată nu a oferit garanții internaționale ale acestui autoproclamat statut. Mai ales în condițiile în care însăși autoritatea de jurisdicție constituțională, apreciază inadecvat norma constituțională, interpretând-o până la contrariu.

Așa, în hotărârea CCM nr.14 /2017, motivând că „Constituția nu stabilește *expressis verbis* nici o modalitate de cooperare militară internațională a Republicii Moldova, precum și nici o modalitate de asistență militară pe care o pot oferi alte state țării noastre”, Curtea deduce absolut eronat, că „modalitățile de cooperare internațională militară nu sunt în contradicție cu prevederile Constituției, în cazul în care sunt utilizate pentru apărarea valorilor supreme – securitatea națională și independența, bunăstarea cetățenilor, drepturile și libertățile fundamentale ale persoanei, precum și pentru apărarea

---

Centrale și Orientale care se pomeniseră într-un vid de securitate la începutul anilor 90, a devenit accesibil Republicii Moldova din 16 martie 1994, după semnarea Documentului cadru. <https://www.mfa.gov.md/ro/content/parteneriatul-pentru-pace-ppp>

¹⁴ Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova-NATO pentru anii 2017-2019. <https://www.mfa.gov.md/ro/content/planul-individual-de-actiuni-al-parteneriatului-republica-moldova-nato-pentru-anii-2017-2019>. Memorandumul de înțelegere cu Organizația NATO pentru Menținere și Aprovizionare (NAMSO) privind cooperarea în domeniul logistic semnat între RM și NATO la 28 iunie 2001. Începând cu anul 2002, RM este parte la Grupul de Cooperare în domeniul Securității în Sud-Estul Europei (SEEGROUP), parte a Inițiativei sud-est europene (SEEI) care întrunește în prezent 20 state membre și 14 parteneri. <https://www.mfa.gov.md/ro/content/relatiile-republica-moldova-nato>

altor valori constituționale”. Or, în caz contrar, Curtea menționează, că o altfel de interpretare a Constituției ar însemna că Republica Moldova se poate apăra doar în mod individual, iar acest lucru ar duce la renegarea dreptului statului la autoapărarea individuală și colectivă, recunoscut de art. 51 al Cartei Națiunilor Unite din 1945¹⁵.

De aceia, substituind unele principii cu altele, Curtea face trimitere și la Strategia Securității Europene, potrivit căreia „*securitatea națională a unui stat european nu poate fi privită în izolare*”, reținând că cadrul juridic național¹⁶, dar și noua Strategie a Securității Naționale¹⁷, stabilește că „*în contextul securității un rol aparte revine participării Republicii Moldova la eforturile globale, regionale și subregionale de promovare a stabilității și a securității internaționale prin cooperare în cadrul ONU, OSCE, precum și cu NATO, cu alte organizații internaționale relevante, participării la misiunile din cadrul Politicii de Securitate și Apărare Comună a UE (CSDP)*”.

---

¹⁵ art. 51 al Cartei Națiunilor Unite din 1945: „Nici o dispoziție din prezenta Cartă nu va aduce atingere dreptului inerent de autoapărare individuală sau colectivă în cazul în care se produce un atac armat împotriva unui Membru al Națiunilor Unite, până când Consiliul de Securitate va lua măsurile necesare pentru menținerea păcii și securității internaționale. Măsurile luate de Membri în exercitarea acestui drept de autoapărare vor fi aduse imediat la cunoștința Consiliului de Securitate și nu vor afecta în nici un fel puterea și îndatorirea Consiliului de Securitate, în temeiul prezentei Carte, de a întreprinde oricând acțiunile pe care le va socoti necesare pentru menținerea sau restabilirea păcii și securității internaționale”.

¹⁶ Legea nr. 1156-XIV din 26 iunie 2000 cu privire la participarea Republicii Moldova la operațiunile internaționale de menținere a păcii, precum și Legea nr.75 din 12 aprilie 2013, prin care Parlamentul a ratificat Acordul dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană de stabilire a cadrului pentru participarea Republicii Moldova la operațiunile Uniunii Europene de gestionare a crizelor.

¹⁷ Hotărârea Parlamentului nr.153 din 15 iulie 2011 „Strategia Securității Naționale”.

Privind desfășurarea referendumului constituțional de revizuire a Constituției

Cu referire la HCC nr.24 din 27 iulie 2017 pentru controlul constituționalității, Decretului Președintelui Republicii Moldova nr. 105-VIII din 28 martie 2017 privind desfășurarea referendumului republican consultativ asupra unor probleme de interes național, vom menționa următoarele.

Așa, prin hotărârea sa, Curtea a reținut că „suveranitatea națională înseamnă, potrivit Constituției, puterea absolută și perpetuă a poporului, pe care acesta o exercită prin organele reprezentative ale puterii de stat, al cărei titular suveran este. În acest sens, suveranitatea națională este inalienabilă, întrucât ceea ce se transmite organelor reprezentative este doar exercițiul acesteia. Exercițarea suveranității în mod direct de către popor se realizează prin participarea lui la referendumuri și alegeri, precum și prin luarea unor decizii de către acesta în mod direct”¹⁸.

Și în acest context, atât doctrina dreptului, cât și autorii autohtoni remarcă (fapt susținut și de Curte), că dacă prin intermediul alegerilor poporul participă la exercitarea puterii de stat prin desemnarea unor reprezentanți care pe durata mandatului acordat constituie factori de decizie în numele întregului popor, în cazul referendumului - deținătorul puterii de stat exercită suveranitatea în mod direct, expunându-și liber voința sa suverană. De aceea, referendumul consacrat la nivel constituțional ca o modalitate prin care poporul are posibilitatea de a-și exercita direct suveranitatea națională, constituie instrumentul democrației directe, instrument care necesită reglementare pentru a putea fi utilizat eficient și fără restricții, de natura să atingă substanța dreptului.

În acest sens lasă de dorit concluzia superficială a Comisiei de la Veneția în Avizul CDL-AD (2008), precum că „... referendumurile nu reprezintă modalitatea cea mai potrivită de soluționare a crizelor politice de scurtă durată. Referendumul riscă să

¹⁸ HCCM nr.16 din 29 martie 2001.

prelungescă criza dacă după un astfel de exercițiu de succes sunt necesare alegeri noi. ...”¹⁹. Or, cine poate să prevadă precis durata unei crize, în special politice? Și chiar fiind calificată ca criză politică de scurtă durată, de ce este exclus suveranul și voința lui din această situație de criză care are efecte de fond și de drept în primul rând asupra suveranului?

Legea fundamentală - Constituția, reglementează următoarele tipuri de referendumuri naționale (aspect recunoscut și de Curte):

a) cel inițiat de Președintele Republicii sau de Parlament asupra unor probleme de interes național (conform art.66, 75 și 88 din Constituție),

b) cel privind demiterea Președintelui Republicii Moldova (art. 89 al Constituției), și

c) cel prin care se aprobă revizuirea Constituției, reglementat de art.142 alin.(1).

Având în vedere legislația electorală privind desfășurarea referendumurilor²⁰, potrivit art.142 din Codul electoral, referendumul republican se desfășoară în scopul exercitării puterii poporului și participării lui nemijlocite la conducerea și administrarea treburilor de stat, iar în funcție de natura juridică a problemelor supuse referendumului, în conformitate cu art.143 alin.(1) din cod, referendumurile republicane pot fi constituționale, legislative, privind demiterea Președintelui Republicii Moldova și consultative. Și aici este important de menționat poziția Curții, care reține, că dacă referendumului constituțional se supun propunerile privind revizuirea Constituției, iar celui legislativ se supun proiectele de legi, ambele produc efecte juridice obligatorii, odată ce referendumurile care au un caracter consultativ nu produc efecte juridice obligatorii.

Anume în acest sens, Curtea s-a pronunțat atât prin Hotărârea nr. 32 din 15 iunie 1999, cât și prin

¹⁹ Comisia de la Veneția. Aviz asupra proiectului Constituției Ucrainei CDL-AD(2008).

²⁰ art. 72 alin.(3) lit. b) din Constituție, concretizate și dezvoltate prin Codul electoral.

Hotărârea nr.24/2017 în care a stabilit, că rezultatele referendumului republican consultativ nu produc efecte juridice – fapt în opinia noastră absolut neîntemeiat și anticonstituțional. Or, nu poate voința poporului fiind consultată special printr-un referendum național, să fie un factor consultativ care în consecință, să poată fi neglijat de organele reprezentative ale acestui popor. Este absolut clar că recurgerea la un referendum implică în mod necesar respectarea ordinii juridice în ansamblu și pune în fața autorităților, dar și a poporului, un subiect de interes național, o problemă care necesită a fi consultată de popor pentru a fi respectiv soluționată. Și atunci de ce, urmare consultării, voința poporului nu este determinantă, având conform aprecierii Curții doar un caracter consultativ și nu obligatoriu? Oare nu contravine acest lucru Codului de bune practici în materie de referendum adoptat de Consiliul pentru Alegeri Democratice și de Comisia de la Veneția²¹?

Privind rigiditatea Constituției și dreptul Președintelui Republicii Moldova de a iniția revizuirea ei

Oricare Constituție necesită a fi supusă protecției în vederea asigurării stabilității ei, or rigiditatea constituțională asigură stabilitatea societală și constituie factorul important al asigurării dezvoltării stabile a statului și a supremației Legii fundamentale.

Rigiditatea Constituției este garanția stabilității ei, asigurând totodată și stabilitatea întregului sistem normativ al statului, asigurând certitudinea și predictibilitatea conduitelor umane, asigurând protecție și siguranță juridică atât statului cât și comunității internaționale.

De aceea, precum menționează și Curtea în hotărârea nr.24/2017, „*orice aspect care ține de modificarea Constituției urmează să se circumscrie procedurii de*

²¹ Consiliul pentru Alegeri Democratice. Codul de bune practici în materie de referendum (adoptat la cea de-a 19-a reuniune, Veneția, 16 decembrie 2006); Comisia de la Veneția, Codul de bune practici în materie de referendum (adoptat la cea de-a 70-a sesiune plenară, Veneția, 16-17 martie 2007).

revizuire a Constituției, strict determinată de Legea Supremă”.

În contrariu opiniei Curții care subliniază că aspectele ce țin de modificarea Constituției nu pot intra în sfera problemelor ce ar putea fi supuse unui referendum consultativ de către Președinte, fapt care ar implica acordarea în mod implicit Președintelui Republicii Moldova a dreptului de inițiativă pentru modificarea Constituției, fapt contrar articolului 141 din Legea Supremă, în opinia noastră, Președintele deține legal dreptul de a iniția referendumuri constituționale consultative, care ar trebui să conducă la efecte juridice obligatorii.

Așa, subiecții abilitați cu dreptul constituțional de a iniția modificarea Legii Supreme sunt statuați exhaustiv în art. 141 alin.(1) din Constituție.

Potrivit prevederii constituționale actualmente în vigoare, în mod separat Președintele Republicii Moldova nu dispune de dreptul de a iniția modificarea Constituției.

Totodată, art. 88 lit. f) din Constituție, stipulează clar dreptul Președintelui Republicii Moldova de a cere poporului să-și exprime, prin referendum, voința asupra problemelor de interes național, care ar putea fi și în legătură cu aprobarea sau respingerea unei legi de modificare a Constituției, lege propusă în Parlamentul Republicii Moldova (indiferent de cine este propusă).

Desigur, că poziția noastră expusă contravine jurisprudenței Curții Constituționale²², dar corespunde întrutotul normelor constituționale, doctrinei juridice, dar și principiilor de drept constituțional înserate în Constituția Republicii Moldova.

Mai ales că, până la modificările operate în Constituție prin Legea nr.1115-XIV din 5 iulie 2000, Președintele Republicii Moldova era subiect cu drept de inițiativă de revizuire a Constituției, care în urma amendamentelor operate la art.141 din Constituție prin Legea nr.1115-XIV din 5 iulie 2000, Președintele

²² Hotărârea CC RM nr. 57 din 3 noiembrie 1999.

a fost lipsit de respectiva prerogativă, fapt care conduce la o colizie juridică de natură constituțională, unde Guvernul are dreptul de a iniția revizuirea Constituției, iar șeful statului, superiorul Guvernului - nu deține acest drept. Sau alt nonsens juridic, unde Guvernul desemnat de Parlament are dreptul respectiv, iar Președintele Republicii Moldova desemnat direct de popor, nu are acest drept.

Iar ulterior, de aceeași Curte Constituțională în martie 2016 a fost interpretată Constituția cu revizuirea de către Curte a mai multor prevederi din Constituție, odată cu revenirea la alegerea Președintelui țării de către întreg poporul, amendamentele prin care șeful țării a fost lipsit de dreptul de a iniția revizuirea Constituției – așa și nu a fost modificată.

Prin urmare, este de avut în vedere aceste colizii juridice apărute datorită revizuirii Constituției, dar și interpretării arbitrare a ei de către Curtea Constituțională, fiind necesar de constatat că odată cu revenirea la alegerea Președintelui țării de către popor, este necesar de a reveni și la dreptul Președintelui de a iniția revizuirea Constituției.

Cu referire la propunerea Parlamentului European de a facilita dialogul „Jean Monnet”

Pe data de 7 mai 2020, doamna Domnica Manole, Președintă a Curții Constituționale, a adresat o scrisoare Parlamentului European cu privire la situația extrem de tensionată din Republica Moldova, de natură să afecteze activitatea Curții Constituționale.

La 15 mai, un Grup de inițiativă format din persoane notorii - ex-președinți ai Curții Constituționale și ex-judecători la CEDO, din profesori și doctori habilitați în drept, din specialiști în drept și avocați, au semnat o Adresare către toți exponenții centrali ai puterii de stat, către partidele politice, dar și către întreaga societate civilă, prin care au constatat necesitatea unei reforme în justiția constituțională în Moldova.

La 25 mai 2020, prin scrisoarea de răspuns a Parlamentului European²³ s-a menționat că „*în prezent, este important să fie asigurat un progres considerabil în procesele de reformă a justiției și a economiei, în conformitate cu principiul preeminenței dreptului și cu standardele democratice, și să fie asigurat pluralismul media*”. Implementarea acestor așteptări pretinde un angajament deplin din partea tuturor instituțiilor publice din Moldova.

În special, s-a menționat faptul că „*reforma justiției a fost mereu un domeniu-cheie de pe Agenda de Asocieră a Republicii Moldova la Uniunea Europeană*” și că „*Parlamentul European va continua să monitorizeze atent evoluțiile din acest domeniu*”. În contextul dat, s-a subliniat că „*acțiunile de susținere a democrației în Moldova, întreprinse de Parlamentul European și propunerea sa de a facilita dialogul „Jean Monnet”, rămân valabile în continuare*”.

Dat fiind că Parlamentul European a oferit sugestia de a facilita un dialog intern între diverse autorități de stat și civile, dar cu o conotație internațională, aceasta ar confirma regula, că ***să bați din palme cu o singură mână*** este, *per total*, o aciune sfâșietor de tristă, or pentru aceasta e nevoie de două mâni.

De aceea, merită de avut în vedere că dialogurile pentru pace și democrație Jean Monnet²⁴, în calitate lor de instrument dezvoltat de către Parlamentul European în domeniul medierii și a dialogului parlamentar, ar veni să consolideze capacitățile Curții Constituționale de a dezvolta un dialog adevărat între Curte, autoritățile publice centrale și societate. Or, imperativa de a construi consensul necesar pentru

²³ Răspunsul Parlamentului European la scrisoarea doamnei Președinte Domnica Manole din 7 mai 2020, <http://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=1851&t=/Media/Noutati/Raspunsul-Parlamentului-European-la-scrisoarea-doamnei-Preedinte-Domnica-Manole-din-7-mai-2020>

²⁴ Dialogul Jean Monnet este un proces de mediere și dialog. Dialogul este inspirat din metoda de lucru a lui Jean Monnet și încurajează dialogul pragmatic pentru a obține rezultate concrete, consensuale.

generarea unei culturi și încrederi democratice în instituția de jurisdicție constituțională se impune la moment și evident că dialogul ar completa programele tradiționale de consolidare a capacității Curții Constituționale și ar contribui substanțial la procesele de reformă instituțională derulate sau care sunt necesare de a fi pornite, oferind o nouă platformă pentru consolidarea consensului național asupra politicii prioritare naționale de reformare a jurisdicției constituționale.

În contextul intenției de a demara procesul de constituire a unui Consiliu Național al Experților Constituționali, intenție expusă în Adresarea Grupului de inițiativă pentru reforma justiției constituționale din 15 mai 2020, propunerea Parlamentului European este schânteia care ar putea aprinde lumina încrederii în autoritatea de jurisdicție constituțională, dar și în justiția constituțională din Republica Moldova.

Doar că pentru aceasta este necesară dorința magistraților constituționali de a accepta dialogul oferit de către Parlamentul European și comunitatea specialiștilor în drept din Republica Moldova, dar și respectarea celor nouă reguli ale metodologiei de dialog Jean Monnet, aplicată cu succes în spațiul european²⁵, pe care le menționăm mai jos:

---

²⁵ Metodologia de dialog Jean Monnet a fost utilizată pentru prima dată în cadrul cooperării Parlamentului European cu Parlamentul ucrainean, Verkhovna Rada, în 2016 și continuă și astăzi. Metodologia a fost aplicată cu succes și în sprijinul parlamentului Republicii Macedonia de Nord.

În urma alegerilor pentru Parlamentul European din 2019, Parlamentul European, în noua sa componență, își continuă sprijinul sub forma dialogurilor Jean Monnet către aceste două țări, extinzând acest instrument și în alte țări prioritare din vecinătatea UE.

Marta CARTABIA. „Luarea în serios a dialogului” Necesitatea reinnoită a unui dialog judiciar în momentul activismului constituțional în Uniunea Europeană. 12/2007

Marco DANI. Tracking Judicial Dialogue: The Scope for Preliminary Rulings from the Italian Constitutional Court.

London School of Economics & Political Science (LSE). *Jean Monnet Working Paper No. 10/08*. 22 Apr 2009

1. Principiile de mediere se vor aplica dacă este necesar.

2. Fiecare parte a dialogului se angajează în condiții egale.

3. Zero nu este o opțiune.

4. Nimic nu este guvernat sau exclus în prealabil.

5. Nimeni nu este de acord până când toți sunt de acord.

6. Fără comunicare media, până când nu există un rezultat concret.

7. Propunerile prealabile, propunerile sau proiectele de legi nu trebuie prezentate.

8. Dacă există un acord de principiu pe un subiect, se va aplica o metodologie de redactare.

9. Orice proiect comun agreeat poate fi trimis în comun de către părți.

Raționamente privind revizuirea Constituției

La 29 iulie 1994 Parlamentul Republicii Moldova, având în vedere continuitatea statalității poporului moldovenesc în contextul istoric și etnic al devenirii sale ca națiune, considerând statul de drept, pacea civică, democrația, demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic valori supreme, a adoptat Legea Supremă a societății și a statului – Constituția, potrivit căreia Republica Moldova este un stat suveran, independent, unitar și indivizibil.

Este de remarcat că în HCC nr. 15 din 27 mai 2014 pentru controlul constituționalității Legii nr. 61 din 11 aprilie 2014 pentru modificarea unor acte legislative, Curtea a menționat că suveranitatea de stat reprezintă supremația și independența puterii de stat în sfera relațiilor interne și externe, unde pe plan intern, suveranitatea înseamnă dreptul exclusiv al statului de a exercita autoritatea supremă politică (legislativă, judiciară și executivă) pe teritoriul său.

Potrivit articolului 2 alin. (1) din Legea Supremă, suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele

sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție. Totodată, este de reținut că prin norma constituțională, legiuitorul a desemnat poporul drept unicul deținător al suveranității naționale. Iar în calitate de stat suveran, Republica Moldova și-a stabilit regimul său social-politic, sistemul social-economic și cadrul național legislativ.

Constituția are o valoare juridică superioară față de orice lege și alte acte juridice (art.7). Poziția dominantă a Legii Supreme nu are relevanță numai în raport cu celelalte acte normative. În Constituție își găsește expresie voința superioară a poporului privind obiectivele și mijloacele de exercitare a puterii politice.

Legea Supremă stabilește principalele instrumente de guvernare, autoritățile care îndeplinesc guvernarea și raporturile între acestea, consacră drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale cetățenești, reprezintă temeiul fundamental și garanția esențială a ordinii de drept în stat. Activitatea organelor statale, a instituțiilor și organizațiilor, a funcționarilor publici, a cetățenilor, activitatea politică în general și a unor forțe politice în special trebuie să se conformeze dispozițiilor constituționale.

Importanța și rolul Constituției, ca așezământ suprem de drept în stat, impun o procedură riguroasă de adoptare, implicit, de revizuire a Constituției.

Titlul VI din Legea Supremă reglementează expres procedura de revizuire a Constituției, stabilind subiecții cu drept de inițiere a revizuirii, limitele revizuirii și ordinea adoptării legii privind modificarea Constituției.

Așa, prevederile articolul 142 din Constituția Moldovei care vizează limitele revizuirii, statuează:

„(1) Dispozițiile privind caracterul suveran, independent și unitar al statului, precum și cele referitoare la neutralitatea permanentă a statului, pot fi revizuite numai cu aprobarea lor prin referendum, cu votul majorității cetățenilor înscrisi în listele electorale.

(2) Nici o revizuire nu poate fi făcută, dacă are ca rezultat suprimarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor sau a garanțiilor acestora.

(3) Constituția nu poate fi revizuită pe durata stării de urgență, de asediu și de război.”

Reglementarea expresă a procedurii de revizuire și completare a Constituției presupune evitarea intervențiilor în normele constituționale în funcție de situație.

Prevederile art.142 din Constituție, supuse unei analize textuale, denotă că ele conțin atât prevederi de drept material (de substanță), cât și prevederi de drept procedural. Astfel, alin.(1) și (2) ale art.142, potrivit căruia „dispozițiile privind caracterul suveran, independent și unitar al statului, precum și cele referitoare la neutralitatea permanentă a statului, pot fi revizuite numai cu aprobarea lor prin referendum, cu votul majorității cetățenilor înscrisi în listele electorale”, stabilește două reguli importante, unde prima (I) prevede posibilitatea revizuirii dispozițiilor care definesc statul, iar a doua regulă (II) – prevede modalitatea și majoritatea necesară pentru a realiza aceasta. După conținut, această prevedere este de substanță și origine, deoarece stipulează o condiție care este esențială pentru însăși existența statului Moldova. Or, dispoziția constituțională care consacră expres posibilitatea și modalitatea pierderii statalității, este o clauză fundamentală pentru existența Moldovei, și această limită care conduce la dizolvarea statului moldovenesc nu poate fi ignorată în nici o situație.

În special, este necesar de a ține cont, că alin.(2) intră în contradicție cu alin.(1), având două fațete juridice.

Prima latură este: dacă are loc pierderea statalității de către o unitate statală, și respectiv urmează autolichidarea statului ca acțiune de drept, atunci ca rezultat vom obține în primul rând „*suprimarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor*”, fiindcă la straja cetățenilor este statul cu orînduirea constituțională respectivă, care abilitează cu responsabilitatea respectivă autoritățile publice centrale și locale. Și numai statul poate garanta respectarea drepturilor cetățenilor săi prin aplicarea forței coercitive a statului în cazurile necesare prin intermediul

instituțiilor specializate ale lui, prin puterile de stat abilitate cu aceste funcții. Or, lichidarea statului înseamnă în mod direct lichidarea garanțiilor de stat oferite cetățenilor acestui stat, înseamnă revizuirea Constituției pînă la nulizarea ei, fapt care înseamnă de fapt lipsa limitelor de revizuire a Constituției, ceea ce nu corespunde denumirii articolului 142 din Titlul VI Revizuirea Constituției.

A doua latură a chestiunii este că concomitent, art. 142 alin.(2) susținînd că „nici o revizuire nu poate fi făcută, dacă are ca rezultat suprimarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor sau a garanțiilor acestora”, intră în contradicție cu alin.(1), or respectarea alin.(2) nu permite funcționarea alin.(1), fiind o restricție care generează necesitatea interpretărilor, care în funcție de aspirațiile politicului, ar putea avea vector diferit, și consecințe juridice diferite.

Ținând cont de principiile expres stabilite în textul Constituției, așa ca principiile preemțiunii dreptului, al loialității constituționale și al democrației consfințite de articolul 1 alin. (3) din Constituție, limitele revizuirii formulate în modul în care sunt actualmente prezente în Constituția RM atentează direct atât la supremația Constituției, cât și la esența juridică a statului de drept.

De asemenea, menționăm că prevederile art.142 alin.(1) și (2), încalcă și articolul 54 din Constituție, care stipulează că „în Republica Moldova nu pot fi adoptate legi care ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului”, iar „exercițiul drepturilor și libertăților nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sunt necesare în interesele securității naționale, integrității teritoriale, bunăstării economice a țării, ordinii publice, în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infracțiunilor; protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane, împiedicării divulgării informațiilor confidențiale sau garantării autorității și imparțialității

justiției”, avînd în vedere că „restrângerea trebuie să fie proporțională cu situația care a determinat-o și nu poate atinge existența dreptului sau a libertății” .

Mai mult decât atât, Curtea Europeană, în Hotărârea Scoppola c. Italiei (nr.3), a reiterat următoarele: „82. Ea [Curtea Europeană] relevă de asemenea că drepturile protejate prin acest articol [art. 3 protocolul nr.1] sunt cruciale pentru stabilirea și menținerea fundamentelor unei veritabile democrații guvernate prin statul de drept (Hirst c. Regatului Unit (nr.2), paragraful 58...”

Prin urmare, textul constituțional de la alin.(1) și (2) ale art.142 din Constituție, constituind criterii fundamentale pentru existența statului Moldova, necesită redactare pentru a asigura claritatea și celeritatea normei constituționale, accesibilitatea și previzibilitatea ei, fapt care ne obligă la înaintarea unei propuneri de modificare a art.142 alin.(1) și (2) din Constituție, la un proiect de lege-ferenda.

Concluzii și Recomandări

Având în vedere că Constituția țării trebuie să corespundă exigențelor tehnicii legislative - claritate, previzibilitate, predictibilitate și accesibilitate, scopul primordial al dispozițiilor constituționale constă în garantarea existenței statului, a stabilității lui politice și a asigurării funcționalității și dezvoltării lui și a instituțiilor lui juridice, în asigurarea drepturilor cetățenilor săi.

De aceia, textul constituțional trebuie să reglementeze într-o manieră clară și omogenă, asigurând legătura logico-juridică între dispozițiile sale și formând proceduri juridice funcționale pentru atingerea scopurilor sus expuse.

În cazul în care aceste exigențe nu sunt realizate, în societate dar și între actorii politici, pot apărea disensiuni majore în legătură cu perceperea normelor constituționale. Or, pentru a putea contracara intențiile unor clase sau grupuri politice de a-și stabili reguli de guvernare care pot aduce la lichidarea statalității, a

suveranității și a integrității Moldovei, trebuie să existe reguli foarte clare și rigide de revizuire a Constituției. Această rigiditate în cazul excluderii posibilității de lichidare a statului Moldova, nu pot conduce la stagnerarea dreptului sau a societății în ansamblu.

Urmare analizei juridice a textului a 22 de constituții ale statelor lumii (*Anexa nr. 2*), printre care Franța, Germania, Cehia, Rusia, Ucraina, România și altele, s-au dedus următoarele concluzii:

a) La nici un stat, nici într-o constituție statală analizată, nu există prevederi analogice Constituției Moldovei, care să stabilească expres modalitatea de pierdere a suveranității și a independenței statului.

b) La majoritatea statelor examinate (15 state), există prevederi în Constituție care stabilesc restricții/interdicții exprese de a supune revizuirii anumite compartimente din Constituție, în special care țin de suveranitatea, independența statului sau/și abolirea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor lui. Anume acest fapt constituie obstacolul constituțional în calea pierderii suveranității și autolichidării statului.

c) Inexistența restricțiilor exprese din Constituția unor state este substituită de regulă cu o rigiditate mai înaltă a procedurilor de revizuire a Constituției.

d) Prezența restricțiilor/interdicțiilor în textul constituțional de a supune revizuirii anumite compartimente din Constituție sau întreaga Constituție, este practica țărilor cu o democrație avansată, așa ca Franța, Germania, Belgia, etc.

e) În constituțiile statelor-supraputere, așa cum este China și Rusia, există prevederi restrictive imperative referitor la revizuirea nelimitată a Constituției.

f) Ambele state vecine ale Moldovei (România și Ucraina) au în constituțiile sale restricții exprese la capitolul revizuirii nelimitate a Constituției.

g) Poporul Republicii Moldova și autoritățile statale – organe reprezentative ale suveranului trebuie să se pronunțe asupra prevederilor constituționale care prevăd modalitatea de autolichidare a statului moldovenesc.

În temeiul celor sus expuse, considerăm oportună și imperativă consolidarea supremației Constituției Republicii Moldova și a domeniului justiției constituționale prin:

- asigurarea normativă a inadmisibilității implicării politicului în înfăptuirea justiției constituționale;
- perfecționarea legislației naționale în baza proiectului anexat *de lege-ferenda* privind modificarea art.142 al Constituției Republicii Moldova (*Anexa nr.3*);

- inițierea și desfășurarea de către autoritățile publice centrale la 01 noiembrie 2020 odată cu alegerea Președintelui Republicii Moldova, a unui referendum constituțional care să se pronunțe asupra modificărilor în Constituția Republicii Moldova actualmente în vigoare, propuse în cadrul lucrărilor conferinței;

- revizuirea hotărârilor Curții Constituționale a Republicii Moldova, care au depășit câmpul constituțional;

- aprofundarea comunicării, colaborării și cooperării între autoritățile publice și instituțiile statului, societatea civilă și comunitatea academică, corpul ex-judecătorilor constituționali și comunitatea specialiștilor din domeniul justiției constituționale.

Bibliografie

1. Avizul Comisiei de la Veneția asupra proiectului Constituției Ucrainei CDL-AD (2008).
2. Carta Națiunilor Unite din 1945.
3. Comisia de la Veneția. Codul de bune practici în materie de referendum (adoptat la cea de-a 70-a sesiune plenară, Veneția, 16-17 martie 2007).
4. DANI, M. *Tracking Judicial Dialogue: The Scope for Preliminary Rulings from the Italian Constitutional Court*. London School of Economics & Political Science (LSE). Jean Monnet Working Paper No. 10/08. 22 Apr 2009
5. Decizia Curții Permanente de Arbitraj de la Haga în cauza „Island of Palmas, Statele Unite ale Americii și Olanda” din 4 aprilie 1928.
6. Hotărârea CCRM nr. 57 din 3 noiembrie 1999.
7. Hotărârea CCRM nr. 15 din 11 aprilie 2000.

8. Hotărârea CCRM nr.16 din 29 martie 2001
9. Hotărârea CCRM nr. 24 din 27 iulie 2017.
10. Hotărârea CCRM nr.23 din 02 octombrie 2018.
11. Hotărârea CCRM nr. 13 din 14 mai 2018.
12. Hotărârea Parlamentului RM Nr. 29 din 13-02-2004 cu privire la aniversarea a 645-a a Statului Moldova. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=20754&lang=ro
13. Hotărârea Parlamentului nr.153 din 15 iulie 2011 „Strategia Securității Naționale”.
14. Legea nr. 1156-XIV din 26 iunie 2000 cu privire la participarea Republicii Moldova la operațiunile internaționale de menținere a păcii.
15. Legea Nr. 546 din 19-12-2003 privind aprobarea Concepției politicii naționale a Republicii Moldova. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=12366&lang=ro
16. Legea nr.75 din 12 aprilie 2013, privind ratificarea Acordului dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană de stabilire a cadrului pentru participarea Republicii

Moldova la operațiunile Uniunii Europene de gestionare a crizelor.

17. Memorandumul de înțelegere al RM cu Organizația NATO pentru Menținere și Aprovizionare (NAMSO) privind cooperarea în domeniul logistic semnat între RM și NATO la 28 iunie 2001. <https://www.mfa.gov.md/ro/content/relatiile-republica-moldova-nato>

18. Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova-NATO pentru anii 2017-2019. <https://www.mfa.gov.md/ro/content/planul-individual-de-actiuni-al-parteneriatului-republica-moldova-nato-pentru-anii-2017-2019>.

19. Raportul Comisiei de la Veneția privind statul de drept, CDL-AD(2011)003rev, Strasbourg, 4 aprilie 2011, paragraful 41.

20. Răspunsul Parlamentului European la scrisoarea doamnei Președinte CCRM Domnica Manole, din 7 mai 2020, <http://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=1851&t=/Media/Noutati/Raspunsul-Parlamentului-European-la-scrisoarea-doamnei-Preedinte-Domnica-Manole-din-7-mai-2020>

Anexa nr.1

Metodele de cercetare utilizate și clasificarea lor

Criteriul	Tipul metodei	Metoda
Reactivitatea	Metode de observație	Studiul actelor normative Studiul de caz Observația
Raport față de factorii externi	Metode transversale: cercetarea relațiilor între laturile, aspectele și procesele cercetate la moment Metode longitudinale: cercetarea evoluției proceselor în timp	Studiul și cercetarea exploratorie Observația juridică Analiza sistemică Metoda dialectică Analiza formal-juridică Logica juridică Comparația Generalizarea
Locul ocupat în cercetare	Metode de culegere a datelor, de prelucrare și de organizare a informației	Descriptivă Cantitativă Prospectivă Comparativă Interpretativă

Sursa: Tabel realizat de autor, în temeiul clasificărilor recunoscute²⁶

²⁶ Valeriu Ioan-Franc, Ana-Lucia Ristea. Metode și strategii de cercetare în științele socioumane. București, 2009. p. 59-75; Septimiu Chelcea. Metodologia cercetării: metode cantitative și calitative, Editura Economică. București, 2004, p. 31-32.

Analiză comparată a prevederilor constituțiilor statelor lumii²⁷
privind posibilitatea revizuirii nelimitate a constituției²⁸

Nr	Statul	Nr. articol	Textul articolului privind revizuirea Constituției (inclusiv a suveranității sau/și independenței statului)	Statalitate eternă sau limitată
1	Rusia	Capitolul 9. Modificări și revizuirii constituționale ale Constituției Art.135	1. Dispozițiile capitolelor 1, 2 și 9 din Constituția Federației Ruse nu pot fi revizuite de Adunarea Federală. 2. În cazul în care propunerea de revizuire a dispozițiilor din capitolele 1, 2 și 9 din Constituția Federației Ruse este susținută de trei cincimi din numărul total al membrilor Consiliului Federației și deputații Dumei de Stat, apoi, în conformitate cu dreptul constituțional federal, Adunarea Constituantă este convocată. 3. Adunarea Constituțională fie confirmă imuabilitatea Constituției Federației Ruse, fie elaborează un proiect de nouă Constituție a Federației Ruse, care este adoptată de Adunarea Constituțională cu două treimi din voturile din numărul total al membrilor săi sau este supusă votului popular. Atunci când se efectuează un vot popular, Constituția Federației Ruse este considerată adoptată dacă mai mult de jumătate din alegătorii care au participat la vot au votat, cu condiția ca mai mult de jumătate din alegători să participe la ea.	Eternă
		Art. 60, Paragraf 4	Nu pot face obiectul examinării modificările care conduc la abrogarea: Formei federale a statului; Votului direct, secret, universal și periodic desfășurat; Separarea puterilor; Drepturile și garanțiile omului.	

²⁷ Конституции стран мира на русском языке. <https://legalns.com/%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BD%D1%8B%D0%B5-%4D1%8E%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%8B/%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F-%D50%B1%D0%B8%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D0%B8-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD-%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B0>

²⁸ Конституции государств (стран) мира. <https://worldconstitutions.ru/?cat=27>

2	Brazilia	Art. 12 Stabilitatea	Legea fundamentală nu poate fi modificată, efectul acesteia nu poate fi suspendat sau cauzat de dispoziții de urgență; cu toate acestea, atunci când apare o urgență proclamată în conformitate cu articolul 9 din Decretul privind legile și administrația din 5708-1948, dispozițiile de urgență pot fi introduse în baza acestui articol, anulând sau restrângând drepturile enumerate în prezenta lege principală, cu condiția ca o astfel de anulare să fie restricția este stabilită în scopul adecvat și pentru o perioadă care nu depășește cerințele.	Eternă
3	Ucraina	Art. 157	Constituția Ucrainei nu poate fi modificată dacă modificările prevăd abolirea sau restrângerea drepturilor și libertăților omului sau dacă au ca scop eliminarea independenței sau încălcarea integrității teritoriale a Ucrainei	Eternă
4	Armenia	Art.114	Art.1, 2 și 114 ale Constituției nu pot fi supuse modificării	Eternă
5	Azerbaidjan	Art. 154 Restricția competențelor Curții Constituționale a Republicii Azerbaidjan	Curtea Constituțională a Republicii Azerbaidjan nu poate lua decizii cu privire la modificările la textul Constituției Republicii Azerbaidjan adoptat prin referendum.	Eternă
		Art. 155 Restricția inițiativei de a propune modificări la Constituția Republicii Azerbaidjan	Propunerile de modificare a articolelor 1, 2, 6, 7, 8 și 21, pentru limitarea dispozițiilor prevăzute la capitolul III din prezenta Constituție nu pot fi supuse referendumului.	

6	Republica Belarusi	Art. 8	Republica Belarus recunoaște prioritatea principiilor universal recunoscute ale dreptului internațional și asigură respectarea legislației. Republica Belarus, în conformitate cu dreptul internațional, poate intra și ieși în mod voluntar în entități interstatale. Încheierea tratatelor internaționale contrare Constituției nu este permisă.	Limitată
		Art. 140	Constituția, legile cu privire la modificări și completări la aceasta, cu privire la adoptarea legilor menționate, actele privind interpretarea Constituției sunt considerate adoptate dacă cel puțin două treimi din componența totală a fiecărei camere ale parlamentului au votat pentru acestea. Modificările și modificările aduse Constituției pot fi efectuate printr-un referendum. Decizia de modificare și completare a Constituției prin referendum se consideră adoptată dacă majoritatea cetățenilor incluși în listele de vot au votat pentru aceasta. Secțiunile I, II, IV, VIII din Constituție pot fi modificate numai prin referendum.	
7	Belgia	Art. 187	Constituția nu poate fi suspendată nici integral, nici parțial.	Eternă
8	Bulgaria	Art. 153	Adunarea Națională poate modifica și completa toate prevederile Constituției, cu excepția celor care sunt în competența Marii Adunări Naționale.	Limitată
		Art. 158	Marea Adunare Națională: 1) adoptă noua Constituție; 2) rezolvă problema modificării teritoriului Republicii Bulgaria și ratifică tratatele internaționale care prevăd astfel de modificări; 3) rezolvă problemele schimbării formei de guvernământ și a administrării publice; 4) decide asupra modificărilor la alineatele (2) și (4) ale articolului 5, alineatele (1) și (3) ale articolului 57 din Constituție; 5) rezolvă problemele de modificare și completare a capitolului nouă din Constituție.	

9	Croația	Art. 2	<p>Suveranitatea Republicii Croația este inalienabilă, indivizibilă și netransmisibilă.</p> <p>Suveranitatea Republicii Croația se extinde pe teritoriul său pe uscat, râuri, lacuri, canale, apele mării interioare, marea teritorială și spațiul aerian de pe aceste teritorii.</p> <p>Republica Croația, în conformitate cu dreptul internațional, își exercită drepturile suverane și competența asupra teritoriilor maritime și a raftului continental al Mării Adriatice în afara teritoriului statului, până la granițele cu țările vecine.</p> <p>Saborul croat și poporul, direct, independent, în conformitate cu Constituția și legea, decid:</p> <ul style="list-style-type: none"> privind reglementarea relațiilor economice, juridice și politice în Republica Croația; privind conservarea și utilizarea bogăției naturale și culturale; privind încheierea alianțelor cu alte state. <p>Republica Croația încheie alianțe cu alte state, păstrându-și dreptul suveran de a decide în mod independent asupra delegării autorității și dreptul de a se retrage liber de la acestea.</p>	Eternă
10	Republica Populară Chineză	Art. 1	<p>Republica Populară Chineză este un stat socialist al dictaturii democratice a poporului, condus de clasa muncitoare și bazat pe uniunea muncitorilor și a țăranilor.</p> <p>Sistemul socialist este sistemul de bază al Republicii Populare Chineze. Este interzis oricărei organizații sau persoane să submineze sistemul socialist.</p>	Eternă
11	Cehia	Art. 9	<ol style="list-style-type: none"> 1. Completarea și modificarea Constituției nu pot fi efectuate decât prin legi constituționale. 2. Modificarea atributelor de bază ale unui stat democratic de drept nu este permisă. 3. Interpretarea normelor juridice nu ar trebui să vizeze crearea unei amenințări pentru bazele statului democratic sau eliminarea acestora. 	Eternă

12	Danemarca	Art. 20	(1) Atribuțiile conferite de aceasta Constituție organelor de stat ale Regatului pot fi delegate, în limitele stabilite de lege, organizațiilor internaționale stabilite de comun acord cu alte state, pentru a promova dezvoltarea dreptului internațional și a ordinii și cooperării.	Limitată
		Art. 88	Dacă Folketing adoptă proiectul de lege cu scopul de a adopta o nouă prevedere constituțională și guvernul dorește să îl adopte, un nou decret este emis cu privire la noile alegeri pentru Folketing. Dacă proiectul de lege este adoptat prin Folketing a noii compoziții fără modificări, acesta este transmis în termen de șase luni de la adoptare prin referendum pentru aprobare sau respingere. Normele de organizare a referendumului sunt stabilite prin lege. Dacă majoritatea alegătorilor, dar nu mai puțin de patruzeci la sută din numărul total de alegători, votează în sprijinul proiectului de lege adoptat de Folketing, iar proiectul de lege primește aprobarea Regelui, acesta devine o parte integrantă a acestei Constituții.	
13	Estonia	Art. 1	Estonia este o republică democratică independentă, în care poporul este purtătorul puterii supreme. Autonomia și independența Estoniei este netransmisibilă și inalienabilă.	Eternă
		Art. 162	Capitolul unu din Constituție „Dispoziții generale” și Capitolul cincisprezece „Modificarea Constituției” nu poate fi modificat decât în urma unui referendum.	
14	Franța	Art. 89	Inițiativa de revizuire a Constituției aparține președintelui Republicii, care acționează la propunerea primului ministru și a membrilor Parlamentului. Ambele camere vor adopta un proiect sau o propunere de revizuire a Constituției într-o versiune identică. Revizuirea este finală după aprobarea prin referendum. Cu toate acestea, proiectul de revizuire nu va fi supus la referendum dacă președintele Republicii decide să îl prezinte Parlamentului convocat ca Congres; în acest caz, proiectul de revizuire este considerat aprobat dacă primește o majoritate de trei cincimi din voturile exprimate. Biroul Congresului este Biroul Adunării Naționale. Nicio procedură de revizuire a Constituției nu poate fi inițiată sau continuată în prezența acuzațiilor privind integritatea teritoriului. Forma republicană de guvernare nu poate fi supusă revizuirii.	Eternă

15	Republica Federală Germania	Art. 9	(1) Toți nemții au dreptul de a forma uniuni și societăți. (2) Sunt interzise asociațiile ale căror obiective și activități sunt contrare legilor penale sau sunt îndreptate împotriva ordinii constituționale sau împotriva ideilor de înțelegere reciprocă între popoare.	
		Art. 21	(1) Partidele contribuie la formarea voinței politice a poporului. Se pot forma liber. Organizarea lor internă trebuie să respecte principiile democratice. Acestea trebuie să prezinte un raport public cu privire la sursele și utilizarea fondurilor lor, precum și asupra proprietății lor. (2) Partidele care, prin obiectivele sau comportamentul susținătorilor lor, încearcă să deterioreze bazele sistemului democratic liber sau să îl elimine sau să pună în pericol existența Republicii Federale Germania, sunt neconstituționale. Problema de neconstituționalitate este decisă de Curtea Constituțională Federală. (3) Detaliile sunt reglementate de legile federale.	Eternă
16	Polonia	Art. 235	pct. 6. Dacă legea de modificare a Constituției se referă la cerințele secțiunilor I, II sau XII, entitățile definite în partea I pot, în termen de 45 de zile de la data decretului Senatului privind legea, să solicite un referendum de aprobare. Cu o propunere pe această temă, aceste entități apelează la Mareșalul Seimului, care numeste imediat un referendum în termen de 60 de zile de la data înaintării propunerii. O modificare a Constituției va fi considerată adoptată dacă pentru ea au votat majoritatea votanților.	Limitată
17	Portugalia	Art. 3	1. Suveranitatea, unică și indivizibilă, aparține poporului care o exercită în formele prevăzute de Constituție. 2. Statul este supus Constituției și se bazează pe legalitatea democratică. 3. Forța juridică a legilor și a altor acte ale statului, regiunilor autonome, autorităților locale și oricărei alte autorități publice depinde de corespunderea lor Constituției.	Eternă
		Art. 288	Legile privind revizuirea Constituției trebuie să respecte: a) independența națională și unitatea statului; b) forma republicană de guvernare; c) separarea bisericii de stat;	

			Legile privind revizuirea Constituției trebuie să respecte: a) independența națională și unitatea statului; b) forma republicană de guvernare; c) separarea bisericii de stat;	
18	Romania	Art 148. Limitele revizuirii	1. Dispozițiile prezentei Constituții privind caracterul național, independent, unitar și indivizibil al statului român, forma republicană de guvernare, integritatea teritorială, independența justiției, pluralismul politic și limba oficială nu pot fi supuse revizuirii. 2. De asemenea, nu poate fi făcută nicio revizuire dacă rezultatul acesteia este abolirea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor sau a garanțiilor acestora.	Eternă
19	Spania	Art. 168	1. Atunci când se face o propunere de revizuire completă a Constituției sau de revizuire parțială care afectează secțiunea introductivă, secțiunea 1 a capitolului 2 din secțiunea I sau II, principiile revizuirii trebuie adoptate cu o majoritate de două treimi dintre membrii fiecărei camere, după care Cortesurile Generale se dizolvă. 2. Camerele noi alese pot aproba decizia și pot studia noul text constituțional, care necesită aprobarea cu o majoritate de două treimi a membrilor din fiecare dintre camere. 3. Textul reformei constituționale aprobat de Cortesurile Generale este supus unui referendum în vederea ratificării lui.	Limitate
20	Elveția	Art. 52. Sistemul constituțional	1. Uniunea apără sistemul constituțional al cantoanelor. 2. El intervine atunci când acest sistem este încălcat sau amenințat în canton, iar cantonul corespunzător nu se poate apăra singur sau cu ajutorul altor cantoane.	Limitată
		Art. 140. Referendumul obligatoriu	(1) Poporul și cantoanele votează următoarele: a) modificări la Constituția Uniunii; b) aderarea la organizații colective de securitate sau comunități supranaționale; c) Legile Uniunii adoptate ca urgente pentru că nu au o bază constituțională și a cărei valabilitate depășește un an; aceste legi unionale sunt supuse votului în termen de un an de la adoptarea lor de către Adunarea Uniunii.	

			(2) Următoarele prevederi sunt supuse votului: a) inițiative populare pentru o revizuire completă a Constituției Uniunii; b) inițiative populare pentru o revizuire parțială a Constituției Uniunii sub forma unei propuneri generale, care au fost respinse de Adunarea Uniunii; c) întrebarea dacă trebuie făcută o revizuire completă a Constituției Uniunii în cazul în care există diferențe între cele două consilii.	
21	Turcia	IV. Dispoziții imuabile Art. 14.	Dispoziția articolului 1 din Constituție, care stabilește forma statului ca republică, dispozițiile articolului 2 privind caracteristicile Republicii și dispozițiile articolului 3 nu pot fi modificate și nici propunerile de modificare a acestora nu pot fi înaintate.	Eternă

Sursa: Tabelul este elaborat de către autor.

Notă: Traducerea textelor constituționale aparține autorului.

Comentariu la Anexa nr. 2:

- a) Au fost cercetate Constituțiile a 21 de state.
- b) La nici un stat, nici într-o Constituție nu există prevederi analogice Moldovei, care să stabilească expres modalitatea de pierdere a suveranității și a independenței statului.
- c) La majoritatea statelor examinate (15), există prevederi în Constituție care stabilesc restricții/interdicții de a supune revizuirii anumite compartimente din Constituție, în special care țin de suveranitatea, independența statului sau/și abolirea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor lui. Anume acest fapt constituie obstacolul constituțional în calea pierderii suveranității și autolichidării statului.
- d) Inexistența restricțiilor exprese din Constituția unor state este substituită de regulă cu o rigiditate mai înaltă a procedurilor de revizuire a Constituției.
- e) Prezența restricțiilor/interdicțiilor în textul constituțional de a supune revizuirii anumite compartimente din Constituție sau întreaga Constituție, este practica țărilor cu o democrație avansată, așa ca Franța, Germania, Belgia, etc.
- f) În constituțiile statelor-supraputere, așa ca China și Rusia, există prevederi restrictive imperative referitor la revizuirea nelimitată a Constituției.
- g) Ambele state vecine cu Moldova (Romania și Ucraina) au în Constituțiile lor restricții exprese la capitolul revizuirii nelimitate ale Constituției.
- h) Imperativitatea modificării art.142 din Constituția Republicii Moldova este confirmată atât de practica internațională, cât și de pericolele interne și externe existente la adresa suveranității și independenței statului moldovenesc.

PROIECT DE LEGE-FERENDA ²⁹

Lege pentru modificarea Constituției Republicii Moldova

Parlamentul adopta prezenta lege constituțională:

Art. I - Constituția Republicii Moldova, adoptata la 29 iulie 1994 (republicata in Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr. 78, art. 140), cu modificările ulterioare, se modifica după cum urmează:

1. La articolul 142:

alineatele (1) și (2) vor avea următorul cuprins:

„(1) Dispozițiile privind supremația Constituției, statul de drept și separarea puterilor în stat, caracterul suveran și independent al statului, precum și cele referitoare la neutralitatea permanentă a statului, nu pot fi supuse revizuirii.

(2) Nici o revizuire și nici o propunere de revizuire nu poate fi făcută, dacă are ca rezultat afectarea intereselor naționale, suprimarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor sau a garanțiilor acestora.

PRESEDINTELE PARLAMENTULUI

---

²⁹ *Proiect elaborat de către autor.*